

16. YÜZYILDA MÜEZZİN BİR ŞÂİR: HÜDÂYÎ-İ KADÎM

Hakan Yekbaş

Öz

Bu çalışmanın amacı 16. yüzyılda yaşamış, ancak ismini duyuramamış bir şâir olan Hüdâyî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermektir.

Mustafa Hüdâyî Efendi, 16. asırda yaşamış bir Osmanlı şâiridir. Kanûnî Sultan Süleymân, II. Selîm ve III. Murad'ın saltanat dönemlerini idrâk eden şâirin mesleği müezzindir. Kaynaklara göre ömrü boyunca Hâsekî Sultan Câmî'nde müezzindik yapan şâirin doğum yeri İstanbul'dur. Doğum tarihi kaynaklarda yazılı değildir. Tezkirelerde ölüm tarihi hicrî 991, milâdi 1583 olarak belirtilmektedir.

Şiirde, Türk şâirlerden ziyâde İranlı şâirleri örnek almıştır. Özellikle gazel alanında başarılı olmuş bir şâirdir. Şâir şiirlerini mürettep bir dîvânda toplamıştır. Şâirin bilinen tek eseri Dîvânı'dır.

Kaynaklara göre özellikle gazelleriyle beğenilen Hüdâyî'nin, sesinin güzelliğinden ve müzik yeteneğinden de bahsedilmektedir.

Anahtar Sözcükler

Hüdâyî, Hüdâyî Dîvânı, tezkîre, müzik.

Hüdâyî-i Kadîm: A Müezzîn Poet in 16 Th Century

Abstract

The aim of this work is to inform about the life of Hüdâyî who lived in 16 th century but could not become famous, his literary personality and works.

Mustafa Hüdâyî Efendi is an Ottoman poet who lived in the 16th century. The poet who comprehended the sovereignty periods of Kanûnî Sultân Süleymân, II. Selîm and III. Murât, was a muezzin. According to the sources, the poet was a muezzin at Hâseki Sultan Mosque throughout his life and his place of birth is İstanbul. His birthday is not written in sources. In notes, the date of his death is stated 991 according to the Moslem calender and 1583 according to the Gregorian calender.

In poetry, he had a tendency to Persian poets rather than Turkish ones. He was a successful poet particularly in lyric poems The poet had collected his poems in a regular Dîvân. The only work which is known by the poet is his Dîvân.

According to sources, it is talked not only about lyric poems but also about musical talent of Hüdâyî.

Key Words

Hüdâyî, Hüdâyî Dîvânı, tezkîre, music.

Giriş

Klasik Türk edebiyatının edebî ve tarihî gelişimini anlamak ve yorumlamak için bu edebiyata mensup yazar ve şâirlerin eserlerini, bu edebiyatın kaynaklarını, kimlerden ve nelerden etkilendiğini, tesirlerini, edebiyat tarihimize olan katkılarını nesnel bir şekilde ortaya koymamız gerekir. Türk edebiyatının daha iyi anlaşılabilmesi ve tahlil edilebilmesi için sadece büyük eserlerden ve yazarlardan yola çıkmanın yeterli olmayacağını kabul etmek gerekir. İkinci derece şâirler diye tâbir edilen yazar ve şâirlerin de incelenmesi, gerekiyorsa metin şerhlerinin yapılması gerektiğine inanıyoruz.

Yüksek lisans tez konumuz Hüdâyî-i Kadîm'in ismine birçok önemli tezkîrede rastladık. Kaynaklara göre şâirin mürettep bir dîvânı bulunmaktadır. Araştırmalarımıza göre, Hüdâyî Kadîm Dîvânı da yüksek lisans tezimiz dışında ele alınmamıştır.

Bu çalışmamızın amacı; 16. yüzyılda yaşamış, ancak ismini pek duyuramamış bir şâir olan Hüdâyî-i Kadîm'in hayatı ve Dîvânı hakkında bilgi

vermektedir. Kaynaklardan şâirin, aynı zamanda müzikle ilgilendiğini ve sesinin çok güzel olduğunu öğrenmekteyiz.

Hayatı

Asıl adı “Mustafa” (Beyânî,?:121a; Kınalı-zâde Hasan Çelebi,?:259a; Keşf –el-Zünûn, 1941:819; Mehmet Nâil Tuman, 2001:1198, Şemsettin Sâmî, 1898: 4733) olan şâir, değişik tezkirelerde daha çok mahlası ile anılmaktadır.Tuhfe-i Nâilî’de şâirin “Müezzın Hüdâyî, Muslî Çelebi, Muslî Şâh” (2001:1198) şeklinde bir çok lakabı olduğu kayıtlıdır. Âşık Çelebi “Muslî Şâh” (?: 107b) Riyâzî “Sallî Muslîsî” (?: 145a), Kınalızâde “Sıla Muslîsî” (?:259a), Ahdî “Musallî Çelebi” (2005:583) Gelibolulu Âlî “Salâ Muslîsî” (1994: 284) Sicill-i Osmânî “Sadâ Muslîsî” (?:628) Osmanlı Müellifleri’nde “Hüdâyî Mustafa Efendi” (2000: 487) gibi adlarla da tanındığını belirtmektedirler.

Edebiyatımızda aynı mahlası kullanan başka şâirlere de rastlamaktayız. Kaynaklarda birbirine yakın dönemlerde yaşayan Hüdâyî mahlaslı birkaç şâirden daha bahsedilmektedir.

(Hüdâyî mahlaslı diğer şâirler için bkz. : Şemsettin Sâmî, 1898: 4733 ; Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Rızâ, ?:52 Kınalı-zâde Hasan Çelebi, ?:259a ; Genç, 2000: 150 ; Canım, 2000: 245)

Kaynaklarda şâirimizin doğum yeri olarak İstanbul gösterilir. (Beyânî, ?: 121a ;

Kınalı-zâde Hasan Çelebi, ?: 259a ; Riyâzî, ?: 145a ; Bursalı Mehmed Tahir, 2000: 487 ; Mehmet Nâil Tuman, 2001:1198 ; İsen, 1994: 284) Fakat doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hüdâyî’nin Haseki Sultan Mahallesi’nden olduğunu Âşık Çelebi’den öğrenmekteyiz. (Owens, Meredith, 1971: 75a)

Kaynaklar, şâirin Hâseki Camii’nde müezzın (Bursalı Mehmed Tahir, 2000: 487; Mehmet Nâil, 2001:1198; Beyânî, ?: 121a) olduğunu belirtirler. “Hoş sadası olmağla Hâseki Camii’nin ezân-hânı” (Riyâzî, ?:145a) olan şâirin sesinin çok güzel olduğu belirtilmektedir. Âşık Çelebi sesinin güzelliğinden bahsederken şâiri “...Âvâz itse bülbül-i gûyâ olur.” (?:108a) diyerek övmektedir. Ahdî “El-Hak ol tütü-i şeker-hâ ve ol bülbül-i gül-zâr-ı vefâ” (2005:583) sözleriyle şâirin sesinin güzelliğini övmektedir. Âlî “Bilâl-i Habeşî makâmında Salâ Muslîsî nâmı şöret bulmuşdur” (1994:284) diyerek şâirin yaşadığı dönemde sesinin güzelliğiyle meşhur olduğunu söylemektedir.

Kaynaklarda şâirin sesinin güzelliğinin yanısıra mûsikîyle de ilgilendiği belirtilmektedir. Hüdâyî’nin şiirde olduğu kadar “fenn-i mûsikî ve edvârda da ma’lûmât u iştihârı var idi.” (Bursalı Mehmed Tahir, 2000: 487) Hüdâyî “...ilm-i edvârda mâhir bir şâir idi.” (Mehmed Süreyya,?:628) Ahdî, şâirin “ilm-i mûsikîde usûl-bend-i zamân ve her bir türkîsi pesend-i zurafâ-yı cihân nagâmat-ı dil-keşi gâyetde hoş” (2005:583) olduğunu belirtir. Kühü’l-Ahbâr’da, Hüdâyî’nin müzik yeteneği ve sesi “Haylî hoş-âvâz u makâm-şinâs u nâmeperdâz kimse idi.” (İsen, 1994:284) ifadesiyle takdîr edilmektedir. Kınalı-zâde’nin, şâirimizi “...ve hasbu’l-hâl-ı ‘**uşşâk** u makkûl u mergûb-ı cümle-i âfâk olan eş’ârı vird-i r zebân-ı **rast**-revân-ı **hicâz** u ‘ırak olmuştur... ‘İlm-i edvârda dahî sâhib-i iktidâr bî-nazîr-i rûzgârdır.” (?:259b) şeklinde övmesi de tezkirelere sadece dîvânıyla değil müzik yeteneğiyle girdiğini göstermektedir. Dikkat edilirse Kınalı-zâde şâiri överken klasik mûsikîmizin makamlarından da bahsetmektedir.

Müzikle ilgilenmesinin ve bu yönüyle tezkîrelerde yer almasının sesinin güzelliğinden kaynaklandığı âşikârdır. Kaynaklarda müzikîye yatkınlığı bu kadar açık bir şekilde belirtilen şâirin dîvânında müzikle ilgilendiğine dair iki murabba' dikkatimizi çekiyor. Şâirin dîvânında yer alan 28 murabba'dan iki tanesi klâsik müzikimizdeki hüseyini ve 'acem makamlarıyla ilgilidir. "Murabba' Der-Makâm-ı Hüseyini" (Yekbaş, 2005:206) başlıklı rübâisi ve "Murabba' Der-Makâm-ı 'Acem"(Yekbaş, 2005:207) başlıklı rübâisi onun müzikle ilgilendiğini dîvânı vasıtasıyla gösteren güftelerdir, diyebiliriz. Murabba'-ı mütekerrir olarak yazılan bu şiirlerde kullanılan başlıklar, kanaatimizce murabba'ların hangi makamda bestelendiğini veya besteleneceğini gösteriyor olabilir. Bilindiği gibi "XV. ve XVI. yüzyıl şâirlerinin dîvânlarında bu amaçla yazılmış pek çok murabba' görülür. Kaynaklarda "murabba' bağlama, murabba' tasnif etme" deymi, şarkı bestelemek anlamında kullanılmıştır. (İpekten, ?:78) Rübâilerden ilki 'Osman adında biri için, ikincisi ise Hz. Muhammed için yazılmıştır.

Melâhat matla'ndan gün gibi 'arz eyleye didâr
Kılır âfâkı 'aks-i vech-i zi'n-nüreyn pür-envâr
Bu hüsnile bi-hakk-ı çâr-yâr-ı Ahmed-i Muhtâr
Nazîri gelmemişdir mülket-i 'Osmâna 'Osmânın
(M. 2-2)

Müşerrefdir cemâlinden bu mekteb-hâne-i âfâk
Okurlar mushafı hüsninden etfâl-i dil-i uşşâk
Kapunda benden olmaya olupdur hâceler müştak
Benim çeşm-i siyâhım ruhları alım Muhammed Şâh
(M. 3-3)

Yukarıda belirtildiği gibi Hüdâyî'nin ilm-i edvârla yani müziğin teorisiyle ilgilendiği kaynaklarda belirtilmiştir. Ulaşabildiğimiz kaynaklara göre müzik teorisi ile ilgili bir eseri olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Fakat Cem Behar'ın İngiliz Milli Kütüphanesinde (British Library) ve Fransız Milli Kütüphanesinde (Bibliothèque Nationale de France) bulunan Türk müzikîsi el yazmalarının künyesini verdiği kitabında geçen bazı isimler dikkat çekicidir. Cem Behar'ın belirttiğine göre British Library'de doğrudan doğruya müzikîyle ilgili 24 adet Türkçe yazma eser bulunmaktadır. Bunların 17 tanesi güfte mecmuası, dördü de edvâr kitabı yani müzik teorisi kitabıdır. (Behar, 2005:192) Kütüphanede bulunan "Or.7059" katalog numaralı "Güfte Mecmuası" adlı yazmada "Küçük Müezzin" (Behar, 2005:195) ismi dikkat çekmektedir. Gerçi kaynaklarda şâirimizin böyle bir mahlası veya lâkabı bulunmamaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi şâirimiz müezzindir. "Küçük Müezzin" ifadesi her ne kadar kaynaklarda şâirimiz için kullanılan bir ad değilse de ilgimizi çekmiştir. Yine British Library'de bulunan bir yazmada "Cerrah müezzini" (Behar, 2005:199) ifadesi de dikkatimizi çekmiştir. Aynı isim Fransız Milli Kütüphanesinde bulunan yazma eserlerden "Suppl. Turc 731" numaralı "İlahi Mecmuası"nda karşımıza çıkmaktadır. Gerçi şâirimiz Hasekî Câmî'nin müezzinidir ve başka bir câmi'de görev yaptığına dair bir bilgi de yoktur. Ama bu kişilerin de müezzin olması dikkatimizi celbetmektedir. Fakat daha ilgi çekici olan İngiliz Milli Kütüphanesinde bulunan "Add. 7939" numaralı cönkte geçen iki isimdir. Bunlardan biri "Müezzin Efendi" diğeri ise "Müezzin Çelebi"dir. Şâirin kaynaklarda geçen mahlaslarından ve takma adlarından "Müezzin

Hüdâyî” (Mehmet Nâil Tuman, 2001:1198) “Musallî Çelebi” (Solmaz, 2005:583) ile olan benzerlik ilgi çekicidir. Bu kişilerin aynı kişiler olup olmadığını söylemek elimizdeki ve ulaşabildiğimiz kaynaklarla mümkün değildir. Fakat kaynaklarda belirtilen müzik konusundaki şöhreti ve yeteneği, bizde; bu konuda müstakil bir eseri olmasa bile çalışmaları olduğu şüphesini uyandırmaktadır.

Ayrıca, Avni Erdemir’in hazırlamış olduğu “Anadolu Sahası Müsıkî-şinâs Dîvân Şâirleri” adlı kitapta, 16. asırda yetişen ve müsikî ile uğraşan şahıslar arasında şâirimizin adı da geçmektedir. Dîvânından muhtemelen bestelendiğini düşündüğümüz bazı manzûmeler de örnek olarak verilmiştir. (Erdemir, 1994:244-246)

Kaynaklarda şâirimizin kanaatkâr biri olduğu, dünya malına pek rağbet etmediğinden de bahsedilmektedir. “Metâlib-i dünyevîyeye tâlib olmayup ârzû-yı merâtib etmeyip Hâsekî Camiînde mü’ezzin ve mu’arref olmagla kana’ât üzre ma’îşet itmişdür.” (Beyânî, ? :122b) ifadesi şâirin kaynaklarda yer alan bu özelliğini ortaya koymaktadır. Hüdâyî her ne kadar kanaatkârlığı ile övülse bile, dîvânında Sultan II. Selîm’e yazdığı bir kasîdede, devlet kapısından bir kitâbet beklediğini ve bunun için iltimas yapılması istediğini açıkça belirtmektedir.

Kapunda bende bir ‘abd-i kadîmem
Elif gibi her işde müstakîmem
(K. 12/14)

‘Înâyet olsa bana bir kitâbet
Felekden dahi itmezdim şikâyet
(K. 12/15)

Şâirimizin mesleği itibâriyle İslâm’ın kural ve kâidelerine hâkim ve vâkıf biri olduğu yine dîvânında karşılığını bulmaktadır.

Olma tâ’atde ‘ibâdetde sakın süst ü zaîf
Kul olan hîdmet-i mevlâda gerekmez kâhil
(K. 3/24)

Ayrıca dîvânında kendisinin bir hâfız olduğunu da belirtmektedir.

Benim ol hâfız-ı gencîne-i Kur’ân-ı ‘azîm
Pürdür esrâr-ı Hudâyıla bu kalb-i virân
(K. 4/22)

Şâirin evli olup olmadığı hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Dîvânında yer alan “Mersîye-i Muhammed Şâh” başlıklı manzûmenin “muhtevâsını incelediğimizde bu şiirin, Hüdâyî’nin oğlu için yazıldığı” (İsen, 1994, s.119) görülmektedir. Murabba’ nazım şekliyle yazılan dokuz bendlik mersîye, bir babanın samimî duygularını dile getirmektedir.

Eyler isem n’ola Ya’kûb gibi nâle vü zâr
Âl ile Yûsufımı gürg-i ecel etdi şikâr
Derd-i firkat ne ‘aceb eyler ise cânuma kâr
Kanı ol gözlerümün nûrı Muhammed Şâhum
(M. 28/7)

Şâirin ölüm tarihini ve nerede medfûn olduğunu kaynaklardan tam olarak öğrenemeyiz. Tezkîrelerde şâirin ölüm tarihi olarak hicrî 991 (milâdî 1583) tarihi verilmektedir. Sâî’nin yazdığı aşağıdaki tarih mısra’ı şâirimizi ölüm tarihini kesin olarak bize göstermektedir.

“Hüdâyî rehberin ola hidâyet-i Yezdân”

Tarih mısra’ındaki bütün harflerin toplamı bize “991” (Bursalı Mehmed Tahir, 2000:487 ; Keşf-el-Zünûn, 1941:819 ; Mehmet Nâil Tuman, 2001:1198; Riyâzî, ? :146a) sayısını vermektedir. Şâir “Edirne Kapusu” (Mehmet Nâil Tuman, 2001:1198; Riyâzî, ? :146a) mezarlığında medfundur.

Edebi Kişiliği

XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun sadece askerî, siyâsî ve iktisâdî alanlarda değil, bilim, kültür, sanat ve edebiyatta da mükemmelliğe ulaştığı bir dönemdir. Klâsik Türk edebiyâtı arûzun kullanılışındaki ustalık ve şiir tekniğinde erişilen mükemmellikle, dış yapısındaki âhengiyle en parlak ve olgun devrini yaşamıştır. (İsen, 2003:188) XVI. yüzyıl dîvân şiirinin altın dönemidir, demek sanırız yanlış olmaz. Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi şimdiye kadar birçok bilim adamının gayretleriyle dîvân edebiyâtının klâsik bir şekil aldığı dönemin ileri gelen temsilcilerinin eserleri ve hayatları üzerine çalışmalar yapıldığını söylemiştik. Biz inanıyoruz ki; aynı devrin ikinci sırada yer alan şâirlerinin dîvânlarının metinlerinin güvenilir bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu şekilde bu tip şâirlerin şiire getirdikleri yenilikler, kendi dönemlerindeki ve kendilerinden sonra gelen şâirlere veya edebiyâta etkileri daha kolay anlaşılabilir.

Yüksek lisans tezimizin konusu olan Hüdâyî-i Kadîm de yaşadığı dönemde aşıkâne, rindâne ve yer yer sofiyâne diyebileceğimiz bir şiir tarzını benimsemiş, şiir anlayışını bu tarz üzere oluşturmuştur. Klâsik Türk edebiyâtının mazmunlarını ve şiir anlayışını kendi devrinin özellikleriyle dîvânında toplamıştır.

Aşık Çelebi’ye göre özellikle gazel taksîm etmekte (? :107b) usta bir şâir olan

Hüdâyî’nin sanatı hakkında en sağlıklı bilgileri kendi dîvânından ve tezkîrelerden almaktayız.

Tezkîrelerin verdiği bilgilere bakarak şâirimizin yaşadığı dönemde şiirinin beğenildiğini söyleyebiliriz. Beyânî, “...zümre-i ‘ulemâdan değil iken selîkası nazm-ı eş’ara ber-vech düşmüşdü ki her beyti altun kalemle yazılsa revâ ve her gazeli füsehâ ve bülegâ kâğıd-ı zer gibi başları üzre yir itseler sezâdur. İhtira’-ı ma’naya kâdir hüsn-i edâda mahir şâir-i sâhirdür.” (? :121b) diyerek şiirlerini özellikle gazellerini övmektedir. Aynı görüşe Aşık Çelebi de şu sözlerle katılmaktadır. “...ve gazel taksîm iylese tûtî-i şeker-hâ olur.” (? :107b) Osmanlı Müellifleri’nde şâir için “Mütemeyyiz şâirlerdendir.” (Bursalı Mehmed Tâhir, 2000:487) tâbiri kullanılmaktadır.

Âlî, “Eş’arı dahi rağbete karîn ve edâları dil-pesend ü rengîn olmağın şâ’ir dinilmege yarar” (İsen, 1994:284) diyerek şiirlerinin hoş bir edâ taşıdığını söyler. Ahdî, “Gülşen-i Şu’arâ”sında, Hüdâyî’nin hem sesinin güzelliğinden, mûsikî yeteneğinden hem de şiirdeki kabiliyetinden övücü sözlerle bahsetmektedir. ““El-hak ol tûtî-i şeker-hâ ve ol bülbül-i gül-zâr-ı vefâ ilm-i mûsikîde usûl-bend-i zamân ve her bir türkîsi pesend-i zurafâ-yı cihân nagâmât-ı dil-keşi gâyetde hoş ve terennümât-ı hoşı ziyâde dil-keş ve aksâm-ı şi’rûn fûnûnından behre-ver ‘ale’l-husûs tarz-ı gazelde fusahâ-yı ‘Acem gibi bülend ile dil-pesend ve kasîde vü müseddesi rengîn ü selîs ve murabba’ u tahmîsi lezîz ü nefis tarıkında mübdî ve tarzında muhterîdir. Burc-ı rif’atinde tâbân olan kevkeb-

i nazm-ı nûr-efşânı ve necm-i hâdî-i mânend-i Rahşân olan ma'âni-i nâzük-beyânî pertev-endâz-ı her merzbûm olalı makbûl-ı tab'ı zurafâ-yı Rûm olmuştur." (Solmaz, 2005:583)

Şâirimiz de dîvânında Ahdî'nin söylediği "tarıkında mübdî ve tarzında muhterî" görüşünü doğrularcasına şöyle demektedir.

Hüdâyi taze gazeller kasideler deyicek
Hemîşe ol yüzi gül 'arızı bahâra gerek

(G. 115/5)

"Şu'arâ tezkîrelerinde bir şâir anlatılırken, şiiri ve sanatı değerlendirilirken gazel tarzındaki başarısı bir ölçü olarak kabul edilmiştir."(Dilçin, 1986:127) Görüldüğü gibi kaynaklarda şâirimizin özellikle gazellerinin beğenildiği ve hoş bir edâya sahip olduğu, bu konuda usta bir şâir olduğu belirtilmektedir.

Şâir, kaynaklara göre tek eseri olan dîvânında, dîvân şiirinin klâsik mazmunlarını başarıyla kullanmıştır. Eserinde aşıkâne bir tarzda sevgiliye hitap eden şâir, dîvân şiirinin sevgili tipine uygun klâsik mazmunları da kullanmaktadır.

Hûnî gözün ki hançer-i müjgân elindedir
Bir demde eylese niçe bin kan elindedir

(G. 26/1)

Dil murgı kim o serv-i hırâmân elindedir
Şeh-bâzdır ki şâh Süleymân elindedir

(G. 27/1)

Zâhid gözetdüğüm koyup evkât-ı hamseyi
Bu zülf ü 'arız u kad u bu hatt u hâldir

(G. 31/5)

Şâirimiz kaynaklara göre Arapça ve Farsçaya vâkıf biridir. Ahdi, onun "...'ulum-ı 'Arabiyye kavâidinden habîr ve fenn-i pür fevâ'id-i Fârisîde bî-nazîr" (Solmaz, 2005:583) olduğunu söyler. Hüdâyi'nin dîvânına baktığımız zaman Farsça manzûmeler görmekteyiz. Dîvânda 16 adet Farsça manzûme bulunmaktadır. Bu manzûmelerin 9 tanesi matla', 2 tanesi kıt'a, 5 tanesi de gazel nazım şekliyle yazılmıştır.

Şâirin Arapçayı ve Farsçayı bilmesine rağmen dîvânına baktığımızda genel olarak çağının şiir dilinin özelliklerini yansıttığını görmekteyiz. Öte yandan Hüdâyi'nin medrese eğitimi alıp almadığına dâir bir bilgimiz yoktur. Fakat Farsça manzûmeler yazacak kadar bu dili bilmesi ciddi bir eğitim aldığı göstermektedir. Dîvânında Arapça ve Farsça tamlamaları başarıyla kullanması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Şâir, dönemin diğer şâirlerinde olduğu gibi dîvânında halk söyleyişlerine, halk arasında kullanılan deyim ve atasözlerine de yer vermiştir.

Nâdân söz etse ey dil-i dâná ne gam sana
Taş atılır şu nahle ki berg ü bârı var

(G. 38/4)

Hâceye mâlı fakîre leb-i canâm lezîz
Bu meseldir ki olur her kişiye cânı lezîz

(G. 25/1)

Dünyâda hân-ı rahat uman sehm-i gam yidi
Zîrâ konuk nasîbini yir umduğın yimez

(G. 57/2)

Muallim Nâci, mazmunları redifin cezbettiğini söyler. (1307:178) Gerçekten de şiirde redifin kullanılması her beyitte başka başka konulara yer verilmiş olsa da okuyana ve dinleyene bir bütün şiir etkisi yapar.(Dilçin, 1986:90) Şâir de bu konuda çağdaşlarından geri kalmamıştır. Dîvânına baktığımızda dîvânında bulunan 231 gazelden 196'sında redif kullandığını görüyoruz. Geriye kalan diğer gazellerde ise sadece kâfiye kullanmıştır. Kullandığı rediflere baktığımızda genelde Türkçe ekleri ve kelimeleri seçtiğini görmekteyiz.

Hüdâyî, dîvânında Anadolu sahasındaki Türk şâirlerden bahsetmez. Daha çok İranlı şâirlerin adını anar ve kendi sanatını onlarla mukayese eder. Kendisinin “Hâfız-ı Rûm” olduğunu söylerken tevriyeli bir anlatımla aynı zamanda Kur’ân’ı hıfzettiğini yani hâfız olduğunu söyler.

Ey Hüdâyî Hâfız-ı Rûmam bi-hamdillah bugün
Kalb-i vîrânım tolu gencîne-i Kur’ân-ı ‘aşk
(G. 94/7)

Şem’-i hüdâ olursa Hüdâyîye ger delîl
Nazmı Zâhir ü Hüsrev ü Selmâna ta’n ide
(G. 176/7)

Nazmım kemâl-i sûzile tûmârı şi’rimin
Lâyıkdır ola türbe-i pîr-i Hocende şem’
(G. 77/7)

Hüdâyî, gazellerinde âşıkâne ve rindâne duygulara yer vermekle kalmamış, hemen her dîvân şâirinin yaptığı gibi şiir ve sanat üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu tarz değerlendirmeler, şâirler tarafından ya dîvânlarının ön sözünde ya da fahriye beyitlerinde yapılır. Tabii bu değerlendirmeler yapılırken şâir, kendi şiirini başkalarıyla özellikle yukarıda belirttiğimiz gibi İran şâirleriyle kıyaslar ve kendi şiirinin daha iyi olduğunu söyler. Şâirimiz de özellikle fahriyelerinde ve gazellerinin baz ılarında şiirin nasıl yazılması gerektiği konusunda fikirlerini söylemiştir. Hüdâyî, aşağıda örneğini verdiğimiz beyitlerde de görüleceği gibi kendi şiirini ve sanatını övmektedir.

Hüdâyî şi’rini gayre kıyâs ider hâsid
Yanında pîleverin birdürür güherle hacir
(G. 36/6)

Nevâ-yı dil-keş ider nây-ı nâle-i şi’rim
Sema’ idüp anı bezm-i felekde Zühre çalar
(G. 36/7)

Sûz-i kelâmı irdi kemâle Hüdâyînin
Yakdı çerağ-ı Hüsrevi mülki suhande bu
(G. 173/7)

Sonuç olarak Hüdâyî, kaynaklara ve incelemelerimize göre özellikle gazelleriyle başarılı olmuş bir şâirdir. Sanatı ve şiiri tezkîrelerde övülmüştür. Kaynaklarda kendisinden övgüyle bahsedilmesine ve tezkîrelerde kendisine geniş yer ayrılmasına rağmen yaşadığı dönemin büyük şâirleri arasında olduğu söylenemez. Ünlü biri olmamasını saray ve çevresi tarafından himâye ve iltifat görmemesine bağlayabiliriz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kendisini döneminin ikinci derece şâirlerinden biri olarak kabul etmekteyiz.

Eserleri

Hüdâyî'nin, kaynakların varlığından bahsettiği tek eseri vardır. O da dîvânıdır. Kınalı-zâde onun "...sâhib-i dîvân" (? :259b) olduğunu söyler. Beyânî ise, "...müretteb ve mükemmel dîvân sahibidir." (? :122a) der.

Araştırmalarımıza göre dîvânının iki nüshası olduğunu biliyoruz. Nüshalardan biri; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bölümü, 508 numarada kayıtlıdır. Diğeri ise; Köprülü Kütüphanesi Âsım Bey Bölümü 431 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Her iki nüshada 53 varaktır. 508 numarada kayıtlı bulunan dîvânın müstensihî belli değildir. Fakat 431 numaraya kayıtlı bulunan eserin istinsah tarihi ve müstensihî yazılıdır. Dîvân, hicri 1000 yılında (şâir öldükten 9 yıl sonra), Hâletî tarafından istinsah edilmiştir.

Kaynakların da belirttiği gibi dîvânımız mürettep bir dîvândır. Araştırmalarımızda asıl nüsha olarak ele aldığımız Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bölümü, 508 numaradaki dîvân içerik olarak diğere göre daha geniştir. Dîvân alışılmış biçimde düzenlenmiş olup sıralama şöyledir. Dîvânda 14 kasîde, 28 murabba', 1 tahmîs, 3 muhammes, 1 müseddes, 231 gazel, 20 matla', 4 kıt'a bulunmaktadır. Dîvânda toplam beyit sayısı bendleri de beyit hesabıyla aldığımızda "2134"tür. Tarafımızdan hazırlanan karşılaştırmalı dîvân metninde şiir muhteviyâtı şöyledir:

Kasîdelerin yer aldığı bölümde münacât ve na'ttan sonra devrin ileri gelenlerine yazılan medhiyeler bulunmaktadır. Hüdâyî, Sultan Süleymân ve Sultan II. Selim devirlerini görmüş bir şâirdir. Dîvânında da bu iki padişâha yazdığı iki kasîde vardır. Ayrıca dönemin ileri gelenlerinden Piyâle Paşa, Kerim Efendi, Şemsi Paşa gibi kişilere de medhiye yazmıştır.

Dîvânında musammatlara da yer veren Hüdâyî, 28 murabba', 1 tahmis, 3 muhammes, 1 müseddes yazmıştır. Mutaf-zâde Ahmed Paşa'nın bir gazelini tahmis etmiştir.

Hüdâyî Dîvânı'nda Arap alfabesinin 29 harfiyle yazılmış 231 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin 5 tanesi Farsça yazılmıştır. Dîvândaki gazellerdeki beyit sayısı 5 ile 11 beyit arasında değişmektedir. Yani dîvânda gazel-i mutavvel yoktur. Daha önce de belirttiğimiz gibi aşıkâne ve rindâne diye tâbir ettiğimiz gazellerin sayısı ağırlıktadır. Tasavvûfî konulu gazeller de bulunmaktadır. Ayrıca 24, 89, 102, 104, 143, 198 numaralı gazeller Hz. Muhammed'e övgü olarak yazılmıştır. Gazellerin 196'sında redif kullanılmıştır.

Dîvânda bulunan 20 matla'dan 9 tanesi Farsça olarak yazılmıştır. Matla'ların genel konusu aşktır.

Dîvândaki 4 kıt'adan 2'si Farsçadır. Kıt'alardaki konularda yine aşkın etrafında toplanmıştır.

Eserde toplam 16 adet Farsça manzûme bulunmaktadır. Bunlardan 5 tanesi gazel, 9 tanesi matla', 2 tanesi kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

Şâir dîvânda en çok Remel Bahri'nin kalıplarını kullanmıştır. Dîvânda imâle ve zihâflar çok fazla bulunmamaktadır. Bu bakımdan aruzu başarıyla uyguladığını söyleyebiliriz.

Sonuç

Hüdâyî on altıncı yüzyılda, Kanunî ve II. Selim dönemlerinde yaşamış İstanbullu bir şâirdir. Kaynaklarda mesleğinin müezzinlik olduğu belirtilmektedir. Kanaatkâr biri olduğu, dünyevî arzularından uzak olduğu yine kaynaklarda belirtilen bir diğere özelliğidir. Tezkîrelere göre ömrü boyunca

Hasekî Camiî'nde müezzîn olarak görev yapmıştır. Yine kaynaklarımıza göre şâirimiz sadece şiirleriyle değil sesinin güzelliğiyle övülmektedir. Tezkîrelerde şâirimizin sesinin güzelliği ve mûsikîye olan kabiliyeti özellikle vurgulanmaktadır. Hatta bazılarına göre ilm-i edvârda söz sahibi biri olduğu ve bu konuda ma'lumâtı olduğu belirtilmektedir. Bu da bizde şâirin bu konuyla ilgili bir eseri olabileceği şüphesini uyandırmıştır. Fakat araştırmalarımıza göre müzikle ilgili yazma eserlerde müstakil bir eserine rastlayamadık. İngiltere ve Fransa'da bulunan yazma eserlerde Hüdâyî'nin mahlasına benzeyen birkaç isim geçtiğini gördük. Bu kişilerin konumuz olan şâir olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Şâir, varsa güftelerinde ve bestelerinde farklı bir isim de kullanmış olabilir.

Şüphesiz her dîvân şâiri gibi kendi devrinin edebî kültürüne sahip olan şâirimiz, özellikle gazelleriyle tezkîrelerde övgü dolu sözlerle zikredilmiştir. Kaynaklarda eğitim hayatı ile ilgili bir bilgi bulunmayan şâirimizin dîvânında bulunan Farsça manzûmeler ve şiirlerinde kullandığı dil, ciddi bir eğitimden geçtiğini göstermektedir. Kaynaklar onun Farsçayı çok iyi bildiğini, Arapçada ise bilgili olduğunu söylemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi müzik teorisi hakkında bilgi bulunan şâirin bu konuda da bir eğitim aldığı düşünmekteyiz. Dîvânında klâsik Türk mûsikîsinin iki makamıyla yazmış olduğu murabba'lar da bu tezimizi doğrular niteliktedir. Bu yönüyle tezkîrelere giren şâir, devrinde müzik konusunda söz sahibi bir insandır.

Şâirin saray ve çevresinin iltifatlarına mazhar olamadığını da görmekteyiz. Kasîdelerinde dönemin padişahlarını ve devrin ileri gelenlerini medhetmesine rağmen kaynaklarda bunların karşılığında bir makam, mevkî veya câize aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklar, Hüdâyî'nin müstakil bir dîvânı olduğunu belirtmektedir. Dîvânı, müretteptir. Şiirlerinde klâsik Türk edebiyâtının mazmunlarını başarıyla kullanmış, özellikle gazellerinde aşıkâne ve rindâne bir tarz sergilemiştir. Yine bu yönüyle tezkîre yazarlarının övgüsünü kazanmıştır.

Özetle; Hüdâyî yaşadığı çağın özelliklerini kendinde toplamış ve bunları şiirine başarıyla aktarmış bir şâirdir. Her ne kadar saraydan iltifat görmemiş olsa bile mûsikî yeteneği ve gazelleriyle kaynaklarda yer almıştır. 16. yüzyılda yetişen Fuzûlî, Bakî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahya Bey, Zâtî gibi usta şâirlerin arasında ismi geçmese bile döneminin ikinci derece şâirlerinden sayılan Hüdâyî, döneminin dil ve sanat zevkini günümüze aktarması bakımından dikkatle incelenmesi gereken önemli bir şâirdir.

Kaynakça

- BEHAR, Cem. (2005), **Musikiden Müziğe, Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik**, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (2000), **Osmanlı Müellifleri**, 2. cilt, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Yard. Doç. Dr. Mutafa Tatcı, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- CANIM, Rıdvan. (2000), **Latîfî Tezkîretü's-Şu'arâ ve Tabsîratü'n-Nuzamâ** (İnceleme-Metin), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- DİLÇİN, Cem. (1986), "Gazel" **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı** (Dîvân Şiiri), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.90.

- ERDEMİR, Avni. (1999) **Anadolu Sahası Mûsikî-şinâs Dîvân Şâirleri**, Ankara:TÜSAV Yayınları.
- GENÇ, İlhan, Dr. (2000) **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, Esrar Dede, Ankara :Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk, **Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İSEN, Mustafa, Dr.(1994), **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, Ankara :Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- İSEN, Mustafa. (2003), **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara :Grafiker Yayınları.
- İSEN, Mustafa. (1994), **Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye**, Ankara:Akçağ Yayınları.
- Keşf –el-Zünûn. (1941), 1. cilt, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Şerefettin Yalıtıkaya, Kilisli Rifat Bilge, Maarif Matbaası.
- Kınâli-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiret'ü-Şu'arâ**, Millet Kütüphanesi Alî Emirî Târîh, No: 758.
- Mehmed Riyâzî, **Riyâzu's-Şu'arâ**, Millet Kütüphanesi Alî Emirî Târîh No: 765.
- Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, Cilt-4, İstanbul:Âmire Matbaası.
- Mehmet Nâil Tuman. (2001), **Tuhfe-i Nâilî**, Cilt-2, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatlıcı, Ankara:Bizim Büro Yayınları.
- Muallim Nâci. (1307) **Islahât-ı Edebiye**, İstanbul.
- Mustafa Beyânî, **Beyânî Tezkiresi**, Millet Kütüphanesi Alî Emirî Târîh, No: 757.
- Pir Mehmed Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şu'arâ**, Millet Kütüphanesi Alî Emirî, No:772.
- Pir Mehmet Aşık Çelebi. (1971), **Meşâ'irü's-Şu'ara or Tezkere of Âşık Çelebi**, by Owens, G.M. Meredith Owens, London:Messrs, Luzac And Company Ltd..
- SOLMAZ, Süleyman. (2005), **Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı** (İnceleme-Metin), Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Şemsettin Sâmi. (1898), **Kamûsu'l-A'lâm**, Cilt-6, İstanbul:Mihran Matbaası.
- YEKBAŞ, Hakan (2005), **Hüdâyî-i Kadîm Dîvânı** (Edisyon Kritik-Metin-İnceleme),Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Rızâ, **Tezkire-i Rızâ**, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Târîh, No :764 .